

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ: ДОКТРИНАЛЬНИЙ ТА ЛЕГАЛЬНИЙ АСПЕКТИ¹

CONCEPT AND TYPES OF FINANCIAL SERVICES: DOCTRINAL AND LEGAL ASPECTS

Новіков Н.Б., аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Сумський державний університет

Стаття присвячена важливій та актуальній темі – поняттю та видам фінансових послуг у розрізі доктринального та легального аспектів. Автор звертає увагу, що фінансовий ринок, маючи достатньо складну структуру, передусім функціонує для забезпечення належної взаємодії продавців та покупців фінансових ресурсів. Ця взаємодія досить часто відбувається за участю професійних фінансових посередників, що надають зацікавленим організаціям і фізичним особам фінансові послуги. Останнім часом ринок фінансових послуг активно розвивається, такий розвиток відбувається за рахунок появи нових видів цих послуг. Поняття послуги є міждисциплінарним, існує досить багато різних визначень цього поняття. Проаналізувавши та узагальнивши визначення сутності поняття «послуга», автор зауважує, що більшість авторів вважають, що послуга – це діяльність, інша група авторів дотримується позиції, що послуга – це економічне благо. Стосовно юридичної сутності послуги, то нею є своєрідна юридична процедура, сутність якої полягає у здійсненні послідовних дій (операцій) або здійсненні певної діяльності. Автор зауважує, що складністю кожного правового дослідження є, по-перше, можливість існування правового поняття, що якісно відрізнятиметься від понять, які надають інші науки, по-друге, паралельне існування мови права та правової метамови.

Поняття фінансової послуги аналізується крізь призму легального, окресленого у Законі «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», та доктринального підходів. Детально проаналізовано кожен з окреслених видів фінансових послуг: торгівля валютними цінностями; залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення; фінансовий лізинг; надання коштів у позику, в тому числі і на умовах фінансового кредиту; надання гарантій; переказ коштів; у сфері страхування; діяльність у системі накопичувального пенсійного забезпечення; професійна діяльність на ринку цінних паперів; факторинг; банківські та інші фінансові послуги, що надаються відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність».

Ключові слова: послуга, фінансова послуга, види фінансових послуг, фінансовий ринок, правова категорія.

The article is devoted to an important and relevant topic – the concept and types of financial services in terms of doctrinal and legal aspects. The author draws attention to the fact that the financial market, having a rather complex structure, primarily functions to ensure proper interaction between sellers and buyers of financial resources. This interaction often takes place with the participation of professional financial intermediaries that provide financial services to interested organizations and individuals. Recently, the market of financial services is actively developing; such development is due to the emergence of new types of these services. The concept of service is interdisciplinary; there are many different definitions of this concept. After analyzing and generalizing the definition of the essence of the concept of "service", the author notes that most authors believe that service is an activity; another group of authors takes the position that service is an economic good. As for the legal essence of the service, it is a kind of legal procedure, the essence of which is to carry out successive actions (operations) or the implementation of certain activities.

The concept of financial services is analyzed through the prism of legal, outlined in "On financial services and state regulation of financial services markets", and doctrinal approaches. Each of the outlined types of financial services is analyzed in detail: trade in currency values; raising financial assets with the obligation to return them later; financial leasing; lending, including on the terms of a financial loan; providing guarantees; money transfer; in the field of insurance; activity in the system of accumulative pension provision; professional activity in the securities market; factoring; banking and other financial services provided in accordance with the Law of Ukraine "On Banks and Banking".

Key words: service, financial service, types of financial services, financial market, legal category.

Фінансовий ринок, маючи достатньо складну структуру, передусім функціонує для забезпечення належної взаємодії продавців та покупців фінансових ресурсів. Ця взаємодія досить часто відбувається за участю професійних фінансових посередників, що надають зацікавленим організаціям і фізичним особам фінансові послуги. Останнім часом ринок фінансових послуг активно розвивається, такий розвиток відбувається завдяки появі нових видів цих послуг. Тому дослідження сутності та видів фінансових послуг з погляду законодавства та юридичної науки нині є актуальним.

Характеристика того чи іншого поняття має розпочинатися з розкриття його сутності. З огляду на те, що поняття послуги є міждисциплінарним, існує досить багато різних визначень цього поняття. Наприклад, Ю. Свириденко пропонує під послугою розуміти діяльність, спрямовану на задоволення потреб через пропозиції (виробництво) благ матеріального і нематеріального характеру [1, с. 233]. Згідно з Г. Асселем послуги – це безособові блага, які набуває користувач, але не пов'язані з власністю [2, с. 134]. Натомість С. Мочерний визначає послугу як особливу споживну вартість процесу праці, виражену в корисному

ефекті, що задовольняє потреби людини, колективу, суспільства [3, с. 568]. Проаналізувавши та узагальнивши визначення сутності поняття «послуга», можна зазначити, що більшість авторів вважають, що послуга – це діяльність, інша група авторів дотримується позиції, що послуга – це економічне благо [4, с. 261]

Складністю кожного правового дослідження є, по-перше, можливість існування правового поняття, що якісно відрізнятиметься від понять, які надають інші науки: по-друге, паралельне існування мови права та правової метамови, яка є ширшою, ніж власне правова, адже включає ті терміни, які не розглядаються та не аналізуються мовою права [5, с. 345]. Необхідно відзначити, що для споживача важлива послуга як цілісна категорія, як відповідний процес загалом, незалежно від того, чи є ця дія одиничною або ж має множинний характер діяльності [6, с. 133]. Таким чином, послуга, з погляду права, – це юридична процедура, сутність якої полягає у здійсненні послідовних дій (операцій) або здійсненні певної діяльності.

Стосовно сутності фінансових послуг, то у ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» вказано, що фінансовою послугою є операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за

¹ Робота виконана в рамках проекту № 0120U100474 «Розробка методики взаємодії правоохоронних органів України щодо протидії легалізації злочинних доходів» 0120U100474.

рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, – і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів [7]. Попри існування легального визначення у наукових джерелах, автори по-різному трактують це поняття. І. Андреев вважає, що фінансові послуги – це ускладнені участю спеціальних суб'єктів зобов'язання, засновані на односторонніх угодах або групі договорів (в основному в банківській і страховій сферах і на ринку цінних паперів), спрямовані на рух капіталу і об'єднані спеціальним імперативним регулюванням з метою захисту конкуренції [8]. Водночас С. Алексеев розглядає фінансові послуги як різновид зобов'язань зворотного надання послуг [9, с. 176]. А на думку О. Подкатилової, – це не лише правова, а й соціально-економічна категорія, пов'язана з трансформацією грошових коштів в грошовий капітал юридичних і фізичних осіб на банківському, страховому та інвестиційному ринках, а також інші послуги фінансового характеру [10].

Щодо різновидів фінансових послуг, то законодавець у ст. 4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» надає вичерпний перелік фінансових послуг, одночасно роблячи застереження, що фінансові послуги, надання яких передбачається іншими законами, підлягають включенню до переліку, визначеного частиною першою цієї статті. Надання фінансових послуг, не включених до зазначеного переліку, забороняється. Таким чином, фінансовими послугами в Україні є: торгівля валютними цінностями; залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення; фінансовий лізинг; надання коштів у позику, в тому числі і на умовах фінансового кредиту; надання гарантій; переказ коштів; фінансові послуги у сфері страхування; діяльність у системі накопичувального пенсійного забезпечення; професійна діяльність на ринку цінних паперів; факторинг; банківські та інші фінансові послуги, що надаються відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» [7]. Хотілося б зазначити, що у чинному законодавстві містяться майже всі визначення кожного виду фінансових послуг, тому для забезпечення належного та якісного рівня характеристики цих видів пропонуємо зосередити увагу на кожному з них.

Почнемо з торгівлі валютними цінностями. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про валюту та валютні операції» торгівля валютними цінностями – це операції з купівлі, продажу або обміну валютних цінностей, що здійснюються як у готівковій формі (для банківських металів – із фізичною поставкою), так і безготівковою формі (для банківських металів – без фізичної поставки) [11].

Стосовно поняття залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення, то згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 р. № 913 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з надання фінансових послуг (крім професійної діяльності на ринку цінних паперів)» це поняття необхідно тлумачити як фінансову послугу, яка передбачає залучення фінансовою установою фінансових активів на підставі письмового договору з особою (вкладником), яка не є фінансовою установою, із зобов'язанням фінансової установи щодо наступного повернення таких коштів через визначений у договорі строк з виплатою вкладнику процентів (винагороди) [12].

Відносно фінансового лізингу, то відповідно до Закону України «Про фінансовий лізинг» – це вид цивільно-правових відносин, що виникають із договору фінансового лізингу. За договором фінансового лізингу лізингодавець зобов'язується набути у власність річ у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингодержувачем специфікації та умов і передати її у користування лізингодержувачу на визначений строк не менше одного року за встановлену плату (лізингові платежі) [13].

Надання коштів у позику, в тому числі на умовах фінансового кредиту, згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 р. № 913 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з надання фінансових послуг (крім професійної діяльності на ринку цінних паперів)» є фінансовою послугою, якщо така послуга надана на підставі кредитного договору або іншого договору, який має всі ознаки кредитного договору, визначені ст. 1054 Цивільного кодексу України [12]. Відповідно до вказаної статті Цивільного кодексу України за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти [14].

Сутність надання гарантій окреслена у Положенні про порядок здійснення банками операцій за гарантіями в національній та іноземних валютах, затвердженого постановою правління Національного банку України від 15 грудня 2004 р. № 639. Згідно з цим положенням гарантією є спосіб забезпечення виконання зобов'язань, відповідно до якого банк-гарант бере на себе грошове зобов'язання перед бенефіціаром сплатити кошти в разі настання гарантійного випадку, тобто одержання банком-гарантом / банком-контргарантом вимоги бенефіціара, що становить належне представлення, протягом строку дії або до дати закінчення дії гарантії / контргарантії, що свідчить про порушення принципом базових відносин. Зобов'язання банку-гаранта перед бенефіціаром не залежить від базових відносин, які забезпечуються такою гарантією (їх припинення або недійсності), зокрема і тоді, коли посилання на такі базові відносини безпосередньо міститься в тексті гарантії [15].

Поняття «переказ коштів» закріплено у ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», згідно з яким переказ коштів – це рух певної суми коштів з метою її збереження на рахунок отримувача або видачі йому у готівковій формі. Ініціатор та отримувач можуть бути однією і тією ж особою [16].

А визначення страхування надано у Законі України «Про страхування», де у ст. 1 зазначено, що страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів [17].

Відносно діяльності у системі накопичувального пенсійного забезпечення, то її можливо трактувати враховуючи проєкт Закону України «Про загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення», згідно з яким система загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення – система, яка базується на засадах накопичення коштів учасників системи загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення у Накопичувальному фонді або в авторизованих недержавних пенсійних фондах та фінансування витрат на здійснення пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбаченому цим Законом. Суб'єктами системи загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення стануть: 1) Накопичувальний фонд; 2) Пенсійний фонд України в частині адміністрування системи загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення; 3) авторизовані компанії з управління активами; 4) авторизовані зберігачі; 5) авторизовані адміністратори; 6) авторизовані недержавні пенсійні фонди; 7) страхові організації, які уклали договори страхування довічної пенсії з учасниками системи; 8) платіжні представники; 9) учасники системи; 10) аудиторські фірми, які проводять аудит фінансової звітності

Накопичувального фонду та авторизованих суб'єктів системи загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення. Вказаним проектом закону запропонована комбінована модель функціонування накопичувального пенсійного забезпечення, яка передбачає акумулювання внесків у Пенсійному казначействі, залучення Центрального адміністратора для здешевлення та консолідації послуг з адміністрування персоналізованих рахунків учасників Пенсійного казначейства, а також в недержавних пенсійних фондах, допущених до діяльності у другому рівні пенсійної системи шляхом авторизації [18].

Визначення наступного виду фінансових послуг міститься у рішенні Комісії з цінних паперів та фондового ринку від 14 травня 2013 р. № 817 «Про затвердження Порядку та умов видачі ліцензії на провадження окремих видів професійної діяльності на фондовому ринку (ринку цінних паперів)». Відповідно до цього нормативно-правового акту професійна діяльність на ринку цінних паперів або професійна діяльність на фондовому ринку – діяльність акціонерних товариств та товариств з обмеженою відповідальністю з надання фінансових та інших послуг у сфері розміщення та обігу цінних паперів, обліку прав за цінними паперами, управління активами інституційних інвесторів, що відповідає вимогам, установленим до такої діяльності законодавством [19].

Згідно з ст. 350 Господарського кодексу України банк має право укласти договір факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги), за яким він передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони за плату, а друга сторона від-

ступає або зобов'язується відступити банку своє право грошової вимоги до третьої особи [20]. Більш детально сутність факторингу розкрито у Цивільному кодексі України, зокрема, що клієнт може відступити факторові свою грошову вимогу до боржника з метою забезпечення виконання зобов'язання клієнта перед фактором. Зобов'язання фактора за договором факторингу може передбачати надання клієнтові послуг, пов'язаних із грошовою вимогою, право якої він відступає [14].

До банківських послуг, відповідно до ст. 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність» належать залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб; відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі у банківських металах, та рахунків умовного зберігання; розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик [21].

З огляду на викладене хотілося б зазначити, що законодавче визначення фінансової послуги є досить якісним. Водночас серед науковців існують й інші підходи до розуміння цього поняття. Відносно законодавчого підходу до окреслення вичерпного переліку фінансових послуг, то, на нашу думку, він є виваженим та обгрунтованим. Водночас вважаємо за доцільне з метою спрощення правозастосування та дотримання принципу правової визначеності додати до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» визначення всіх видів фінансових послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сфера сервіса: особливості розвитку, напрямлення і методи дослідження. Колективна монографія / под общ. ред.: Свириденко Ю.П., Соловьева В. Н., Бабурина В.А. СПб.: Изд-во СПбГИЭС, 2001. 303 с.
2. Ассэль Г. Маркетинг: принципы словник : У 2 т. Т.2 / за ред. С.В. Мочерного. Львів : Світ, 2005. 616 с. и стратегия. Учебник. Москва : ИНФРА-М, 1999. 560 с.
3. Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник / за ред. С.В. Мочерного. У 2 томах. Львів : Світ, 2006.
4. Плакида С.І. Сутність поняття «послуга»: теоретичні аспекти. *Інноваційна економіка*. 2013. № 6. С. 241–243.
5. Проблемы теории государства и права: учебник / под ред. С. С. Алексеева. Москва : Юрид. лит., 1987. 448 с.
6. Лазарева Т.И. О соотношении правовых категорий «услуга» и «обслуживание». *Ученые записки казанского государственного университета*. 2008. № 5. С. 130–136.
7. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12 липня 2001 р. № 2664-III / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text> (дата звернення: 20.10.2020).
8. Андреев И.А. Финансовые услуги для естественных монополистов: конкурсное заключение договора. URL: <http://consultant.ru/cons/cgi/online.cgi? req=doc;base=СМВ;n=16665#0>. (дата звернення: 20.10.2020).
9. Алексеев С.С. Гражданское право: учебник. Москва : Проспект, 2009. 273 с.
10. Подкатилова Е.В. Рынок финансовых услуг и его место в структуре финансового рынка. URL: http://ogbus.ru/files/ogbus/authors/Podkatilova/Podkatilova_1.pdf (дата звернення: 20.10.2020).
11. Про валюту і валютні операції: Закон України від 21 червня 2016 р. № 2473-VIII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text/> (дата звернення: 20.10.2020).
12. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з надання фінансових послуг (крім професійної діяльності на ринку цінних паперів: постанова Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 р. № 913. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/723/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 21.10.2020).
13. Про фінансовий лізинг: Закон України від 16 грудня 1997 р. № 723/97-ВР / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/723/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 20.10.2020).
14. Цивільний кодекс України від 16 січня 2001 р. / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15> (дата звернення: 20.10.2020).
15. Положення про порядок здійснення банками операцій за гарантіями в національній та іноземних валютах: постанова правління Національного банку України від 15 грудня 2004 р. № 639. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0041-05#Text> (дата звернення: 21.10.2020).
16. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2346-III / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14#Text> (дата звернення: 21.10.2020).
17. Про страхування: Закон України від 07 березня 1996 р. № 85/96-ВР / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 21.10.2020).
18. Про загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення: проект закону. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/G101073A?an=14&q=%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0%20%D1%84%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97%20%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96> (дата звернення: 21.10.2020).
19. Про затвердження Порядку та умов видачі ліцензії на провадження окремих видів професійної діяльності на фондовому ринку (ринку цінних паперів): рішення Комісії з цінних паперів та фондового ринку від 14 травня 2013 р. № 817. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0854-13#Text> (дата звернення: 21.10.2020).
20. Господарський кодекс України від 16 березня 2003 р. / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 21.10.2020).
21. Про банки та банківську діяльність: Закон України від 07 грудня 2012 р. № 2121-III / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 21.10.2020).